

ברכה על גרנולה

א. הגמרא במסכת ברכות (לז א) מביאה ברייתא: "הכוסס את החטה מברך עליה בורא פרי האדמה. טחנה אפאה ובשלה, בזמן שהפרוסות קיימות - בתחלה מברך עליה המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליה שלש ברכות, אם אין הפרוסות קיימות - בתחלה מברך עליה בורא מיני מזונות ולבסוף מברך עליה ברכה אחת מעין שלש".

הגמרא שם קוראת למאכל מחמשת מיני דגן שמברכים עליו מזונות - מעשה קדירה. הראשונים חלוקים מה ההגדרה של מעשה קדירה, כלומר כיצד נהפך חמשת מיני דגן מאדמה למזונות. יש בזה שתי שיטות בראשונים.

ב. שיטה ראשונה היא שיטת הרמב"ם בה יש מחלוקת אחרונים.

כתב הרמב"ם (פ"ג מהל' ברכות הל' ב, ד): "אכל דגן שלוק כמו שהוא מברך לפניו בורא פרי האדמה, ולאחריו בורא נפשות רבות... הדגן שחלקו או כתשו ובשלו בקדרה כגון הריפות וגרש הכרמל וכיוצא בהן וכל זה הוא הנקרא מעשה קדירה, וכן כל תבשיל שערב בו מחמשת המינין בין קמח בין פת, בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות".

האחרונים חלוקים מה פירוש הלשון "או כתשו". לדעת המגן אברהם (סי' רח ס"ק ב) אפילו אם רק קילף את הגרעין ובשלו, כבר מברכים בורא מיני מזונות, מאחר וזה מוגדר מעשה קדירה. מאידך לשיטת ערוך השלחן (סי' רח סע' טו) הרמב"ם מדבר רק על גרעינים שחלקו אותם ובשלו, קליפה ללא חלוקת הגרעין לא מספיקה כדי להגדירו כמעשה קדירה.

כדעת המגן אברהם סובר גם הפרי מגדים (א"א שם), כדעת ערוך השלחן סובר גם העוללות אפרים (ראה שעה"צ סי' רח ס"ק כ, ושם הפנה לחיי אדם כלל נד סע' א, ע"ש שפוסק כן אך לא מזכיר שזוהי דעת הרמב"ם).

ונראה לבאר מחלוקתם בהגדרה יסודית בדין מעשה קדירה. שנחלקו מה גורם לשינוי ברכה מאדמה למזונות. שנחלקו האם 'מעשה קדירה' הוא סימן או סיבה. כלומר, האם כשהגמרא אמרה שעל מעשה קדירה מברכים מזונות היא הגדירה שרק במעשה קדירה מברכים מזונות, או שמעשה קדירה הוא דוגמא לאופן אכילה של דגן, עליו מברכים מזונות, והוא הדין לאופנים אחרים אם הם דומים.

יסוד החקירה הזו תלוי בטעם ברכת בורא מיני מזונות. שמצאנו שני טעמים לברכת מזונות: טעם אחד מפני חשיבותם, שבהן נשתבחה ארץ ישראל. טעם שני מאחר והם מזינים (עי' טור או"ח סי' רח ועיין בפני יהושע ברכות לו ב ד"ה בגמ' גופא שכתב שהסיבה היא חשיבות, ולא הזכיר שבח ארץ ישראל. ואמר לי מו"ר הרה"ג אברהם צבי הכהן שליט"א שבפשטות בחשיבות נובעת מזה שמשביע, או כפירוש שו"ת חת"ס או"ח סי' נ', שמחמיץ).

אם הקובע הוא חשיבותה של ארץ ישראל, הרי שכל שאוכלו בדרך שרגילים לאכול, יברך עליו מזונות ולפי זה מעשה קדירה הוא רק סימן ודוגמא לכל אופן בו אוכלים רגילים לאכול את הדגן, וזוהי דעת המגן אברהם, לכן אפילו בקילוף ובישול לבדו מספיק.

ואם הקובע הוא שהם מזינים, נראה שדווקא אם נעשו תבשיל מזין, יברכו מזונות, ולפי זה מעשה קדירה הוא סיבה לקבוע ברכת מזונות, שכן רק באופן זה הדגן מזין (כאשר הוא גרעין ולא קמח, שאם הוא קמח ההזנה היא באפייה). וזוהי שיטת הערוך השלחן, וקילוף לא מספיק, מאחר ואחרי הקילוף והבישול הגרעינים עדיין עומדים כל אחד לעצמו ולא נדבקים זה לזה, ורק כשנדבקים קצת זה נחשב למאכל מזין.

ונפקא מינא לגרנולה, שמקלפים אותה וקולים אותה. אם נאמר כדעת המגן אברהם ברמב"ם, יברכו עליה מזונות. אם נאמר כדעת ערוך השלחן יברכו עליה אדמה.

ג. שיטה שנייה בראשונים היא שיטת תלמידי רבנו יונה (ברכות כו א מדפ"ר בדבור הגמשה) שכתבו: "ומדאמרינן וכן דייסא דכעין חביץ קדרא שמעינן שלא יברך על הדייסא אלא כשנכתשו החטים ונדבקו ונעשו דומיא דחביץ קדרא אבל אם בישל החטים שלמים והגרעינים עומדים שלמים אינו מברך עליהם אלא בורא פרי האדמה כמו אם היה כוסס את החטה". וביאר המגן אברהם (שם): "דהכי פירושו כשנכתשו החטים ונדבקו כו' פירוש על ידי הבישול נדבקין דודאי על ידי כתישה אין נדבקין אבל אם בישל החטים שלמים פירוש שלא הסיר הקליפות ואם כן הגרעינים עומדים שלמים שאין נדבקין על ידי בישול מברך בורא פרי האדמה".

על פי היסוד שיסדנו לעיל, יש לומר שסוברים תלמידי ר"י שעל מנת לברך מזונות, לא די במעלת חמשת מיני דגן, אלא צריך שיהיה תבשיל מזין.

התוס' (ברכות לז א ד"ה הכוסס) מסתפקים בדין ברכה אחרונה על חטים שבשולן, האם מברכים ברכה מעין שלש מחמת חשיבותם, והנוסח יהיה על האדמה ועל פרי האדמה, או שמחמת ולא מצאנו נוסח כזה מברכים עליהם נפשות. והם מבררים שאם "נתמעכו יפה דהוו כמו דייסא", פשוט שמברכים על המחייה.

ושיטתם קרובה לשיטת תלמידי ר"י, לכל הפחות בהגדרה הבסיסית מה מגדיר דבר כמזונות, אלא שנחלקו בפרט האם צריך שיהיה נימוח כדייסא או שיהיה נדבק.

ומדבריהם למדנו עוד שאע"פ שיש מעלת דגן, אם אוכלו מבושל ועשוי גרגרים, אפילו אם הדרך לאוכלו כך לא מברכים עליו אלא אדמה, שכן הסתפקו לגבי ברכה אחרונה באופן זה האם מחמת מעלת הדגן יברך על האדמה ועל פרי האדמה או שיברך בורא נפשות, אבל ברכה ראשונה היה פשוט להם שמברכים אדמה, ראה בית יוסף (סי' רח ס' ד). וכדעתם פסקו הרשב"א (לו א ד"ה קימחא) והרא"ש (פ"ו סי' ט).

ד. השו"ע (סי' רח ס' ד) פסק: "אכל דגן חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינין שלמים אינו מברך אלא בורא פרי האדמה ולאחריו בורא נפשות".

ונחלקו האחרונים כנ"ל האם בקילוף די כדי לא להחשיבם שלמים ולברך מזונות, או שאין די בזה. ופסק המשנה ברורה (ס"ק טו): "ואם הוסר הקליפה ע"י כתישה יש אומרים דברכתן בורא מיני מזונות כשנתבשלו דחשיב מעשה קדרה ויש אומרים דברכתן פרי האדמה כיון שגרעינין עצמן שלמים והנכון שלא יאכלם כ"א בתוך הסעודה [לבד סברת התוספות דלקמיה] ועיין לעיל בסוף סק"ו דכשנתדבקו ע"י הבישול יש לסמוך לכתחלה לברך בורא מיני מזונות ואחריו מעין שלש. אכן שעורים שהוסר קליפתן וגם מקצת מהן גופא ע"י טחינת הריחיים שנעשים קטנים ממה שהיו מקודם [ומצוי זה במין שקורין פערי"ל גרויפ"ן] (גריסי פנינה) הנוהגין לברך עליהן בורא מיני מזונות ולאחריו מעין שלש לכתחלה אף אם לא נתמעכו ע"י הבישול אין למחות בידן".

ה. ויש לדון מה מברכים במקרה בו לא מבשלים כלל את הגרעין, אלא מביאים אותו לצורת אכילתו האחרונה באמצעים אחרים, כגון חיטה תפוחה (שלוחה) שמנפחים את הגרעין בחום.

ולכאורה תלוי בחקירה הנ"ל, האם מה שקובע למזונות הוא מעלת הדגן, וממילא באופן שרגילים לאכול יש לו מעלה זו, או שמעלת הדגן היא מחמת שהוא זן, ודווקא מעשה קדירה מזין ובאופן אחר אינו מזין.

הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה או"ח ד סי' מד) האריך בדיון ברכה על חיטה תפוחה וזו מסקנתו:

"במה שעתה עושין מחטים שלימים עם הקליפות ע"י בשול דבר מאכל שקורין אותו חטה תפוחה (שוגער קריספ) שהחטים נעשו נפוחות אבל לא נתמעכו ונראין ונכרין לכל שהם חטים... לא רק להר' יונה אם נפרש דמצריך שיהיה נדבק גם במציאות דומיא דחביץ קדרה שהוא בורא פרי האדמה, אלא אף לתוס' ולהר' יונה אליבא דהב"י דאין צורך לנדבק, דהא על כל פנים מיעוך צריך שיהיה ראוי כל כך עד שיהיה ראוי להתדבק דזהו מיעוך יפה, ומה שהוא ראוי וטוב לאכול הרי קלי נמי הוא דבר הטוב וחשוב לאכול ומכל מקום אין מברכין אלא בורא פרי האדמה משום דלא זהו העילויא דחטים... ורק להרמב"ם שתלוי בדרך בשול מסתבר שכיון שנתחדש עתה שמבשלים באופן זה הרבה ומאכילין זה הרבה להקטנים וגם גדולים אוכלין יש להחשיב זה לדרך בשול, שלכן יש לברך בורא מיני מזונות. אבל הוא רק להרמב"ם דלא נתן טעם, אבל להר' יונה אליבא דהכסף משנה

דהוא כהרמב"ם אבל נתן טעם מחמת שהוא שיוכלו להעשות דייסא המתדבק שאם כן אפשר אין למילף מזה לטעם אחר שנתחדש שמבשלים בשביל זה, דאולי דייסא יותר שייך למזון ולשביעה מטעם החדש שאינם למזון כל כך אלא לכוס לטעם בעלמא או מחלוק אחר, ולכן לדינא מאחר שלחוב הפוסקים הוא בורא פרי האדמה אין להוציאו מברכת בורא פרי האדמה לברכת בורא מיני מזונות לכאורה".

והרי זה ככל הדברים הנ"ל, שעל מנת להגיע לברכת מזונות, לא די במעלת דגן אלא צריך שיהיה עשוי לזון, חטיף שלוח אינו עשוי לזון אלא למתק, לקינוח וכדומה ולכן מברכים עליו אדמה.

בהמשך הגר"מ פיינשטיין זצ"ל מסתפק אם אפשר לפרש בדעת תלמידי רבנו יונה, שמה שהצריכו שידבקו החטים זה לזה הוא משום שכך היה הדרך לבשל בזמנם, אבל חטין שלמות "לא עלה אדעת הרבנו יונה שיהיה איזה זמן ומקום שיבשלום לחטים דלכן סתם דבחטים שלמים הוא בורא פרי האדמה, ולפי זה גם לדידהו אם יהיה הדרך לבשלם שלימין מחמת שנתחדש האופן שטוב לבשלם להשלמים אף כשלא יתמעכו יהיה בורא מיני מזונות", הוא אמנם לא מכריע כך, כי זה דוחק. אבל במקרה שלנו, שהגרנולה מזינה ואינה רק חטיף או ממתק, אפשר לצרף את הסברה הזו ולברך מזונות.

ובתשובה שאחריה (שם סי' מה) בירר הגר"מ פיינשטיין: "והנה בדייסא של חטה תפוחה מכוסה בסוכר (שוגר קריספ) שהגרעינים עדיין שלימים הם, אף שראוי לומר שברכתו האדמה, מכל מקום מסברא היה מקום להסתפק מאחר דהוא נעשה למזון, אבל ודאי העילוי היותר גדול הוא ע"י בשול, אם גם נטעי אדעתא דעשיית שוגר קריספ, ולכן קשה להחליט, ומכיון שהוא ספק אין להוציאו מברכת בורא פרי האדמה שהיה תחלה לברכת בורא מיני מזונות אם רוצים לאכלו שלא בתוך הסעודה כדרך דברים אלו שאוכלים אותן שלא בתוך הסעודה, ומכל מקום מאחר שעל כל פנים הוא זן יכול גם לברך בורא מיני מזונות דהא שיטת הכסף משנה בפ"ד מברכות ה"ו שבורא מיני מזונות פוטר כל מה דזן... מכל מקום בשוגר קריספ מסתבר כהכסף משנה שלכן יכול לברך בין בורא פרי האדמה בין בורא מיני מזונות, אבל לאחריי יש לו לברך בורא נפשות רבות".

1. לפי המהלך הנ"ל הברכה על הגרנולה תהיה תלויה באופן האכילה הרגילה במציאות. אם אוכלים כקינוח יברכו אדמה, אם אוכלים כמאכל חשוב ומזין יברכו מזונות.

אמנם, יש פוסקים שהורו (ראה וזאת הברכה, בירורים סי' כז בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל והגר"ח פ"ש שיינברג זצ"ל) שלא מברכים מזונות על דגן קלוי באש, שכן חז"ל תקנו מזונות דוקא על מעשה קדרה, דהיינו בישול ולא באופן אחר. מאידך דעת הגר"ש אלישיב מובאת שם שכיון שראוי לאכילה והדרך לאוכלו כך, גם אם נעשה על ידי אש מברכים מזונות, עם זאת הצריך שיהיה בגדרים הנ"ל, שידבקו הגרעינים זה לזה, שאם לא נדבקים מברכים אדמה.

לפי שלשה גדולים אלה, על הגרנולה מברכים אדמה. כך כתב בספר וזאת הברכה (שם עמוד 276): "רוב המפעלים שאני ביררתי עליהם בארץ מיצרים את הגרנולה בלי שעובר תהליך בישול במים

(קליה בתנור בלבד) ובירכת הגרנולה היא האדמה כדין כוסס חיטים - דומה לברכת השלוחה. (המהדר לא יאכל יותר מכזית לא בסעודה, מאחר שיש שאלה בברכה האחרונה - כדלעיל). וכך הורו לי הגרש"ז אוירבעך והגרר"פ שיינברג וכן הורה אחד מגדולי הדור (כווננו לגרי"ש אלישיב) שאם לא נדבקו מברך בורא פרי האדמה". וכן דעת הגר"מ לוי בספר ברכת ה' (בלוח הברכות בסוף חלק ג. וביאור הדברים בחלק ב עמוד קכז).

ראה גם בביאור הגר"י קפאח לרמב"ם (שם) שביאר החילוק בין שלוק למבושל ברמב"ם באופן ששלוק הוא בלי מים ומבושל הוא עם מים. לדבריו פשוט שבנידון דידן יש לברך אדמה, והרב אייל שמאי שליט"א אמר לי שכך היה מורה הגר"י קפאח, ושלדעת הרמב"ם אין לברך על חיטה תפוחה, וה"ה גרנולה מזונות, אלא אדמה.

מאיך האור לציון (ח"ב פמ"ו אות מג) פסק: "על גרנולה יש לברך בורא מיני מזונות, ואף אם נותנה בגלידה או בחלב, היא חשובה עיקר, ומברך על הגרנולה ופותר את המשקה". ובספר וזאת הברכה (שם) העיר שהאור לציון סותר עצמו, שעל שלוחה פסק לברך אדמה ועל גרנולה מזונות והרי הם אותו דבר? לפי דברינו מובן החילוק, ששלוחה רגילים לאכול כחטיף או קינוח ואין לו את המעלה של 'מזין' מה שאין כן גרנולה שרגילים לאכולו כמזון ולא כחטיף ולכן מברכים מזונות.

וכאמור לדעת הגר"מ פיינשטיין אפשר לברך או מזונות או אדמה.

ז. כפי שצוין הגר"מ פיינשטיין הורה שניתן לברך על חיטה תפוחה או מזונות או אדמה. נבאר ענין זה.

הכסף משנה (פ"ד מהל' ברכות הל' ו) כתב: "י"ל דברכת בורא מיני מזונות פותר ברכת תבשיל ופירות". יסוד הסברה היא שלאוכל קוראים 'מזון' ובדומה לברכת שהכל שבדיעבד פותרת כי היא כוללת הכל, כך ברכת מזונות פותרת מאחר והיא כוללת את כל המאכלים, שכולם נחשבים למזון.

יסוד הדין בסוגיה במסכת ברכות (לה ב) ועירובין (ל א) שמקשה ממשנה במסכת נדרים (פ"ג משנה א): "הנודר מן המזון מותר במים ובמלח", משמע שרק מלח ומים לא נקראים מזון, אבל שאר דברים קרויים מזון, ואם כן קשה על רב ושמואל שסוברים "אין מברכין בורא מיני מזונות אלא בחמשת המינין בלבד", והגמרא מיישבת בשם רב הונא, שהמשנה בנדרים עוסקת במקרה בו אמר הנודר: "כל הזן עלי". ולפי זה באמת לא מצאנו שיקרא דבר שאינו מחמשת מינים בשם מזון, כלשון רש"י (ברכות שם ד"ה ואמר רב הונא) "דאין מזון אלא מחמשה מיני דגן - חטין ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון, אלא באומר: כל הזן עלי קונם; וכל מילי נהי דלא אקרו מזון, מיהו מיזן זייני, בר ממים ומלח".

ואם כן, קשה כיצד למד הכסף משנה שברכת מזונות פותרת כל מיני מזון?

בנשמת אדם (כלל נח סע"ב) האריך לתרץ קושיה זו. וביאר שקושיית הגמרא לא הייתה אלא אליבא דרב ושמואל, שסוברים שלא מברכים מזונות אלא על חמשת מיני דגן, אבל לשאר האמוראים, דקי"ל כמותם, שהרי אנו מברכים על אורז מזונות, צריך לומר שהם סוברים שכל דבר נקרא מזון.

וכפשוט המשנה בנדירים, "אלא דלא תקנו לברך בורא מיני מזונות אלא אהך דקבעי סעודתא ואורז ודוחן".

והולך הנשמת אדם ומחלק בין ללשון נדרים ללשון ברכות. שבנדירים הולכים אחר לשון בני אדם ובברכות אחר לשון התורה. בלשון התורה, אומר הירושלמי (עירובין פ"ג הל' א) כל דבר נקרא מזון, שנאמר (בראשית מה, כג): "בר ולחם ומזון". מחלוקת האמוראים אם כל דבר נקרא מזון היא בהכרח בלשון תורה ולא בלשון בני אדם, שמה שייך מחלוקת בלשון בני אדם, אפשר לשאול אותם. ולפי זה לדעת רב ושמואל לא תקנו בורא מיני מזונות אלא על חמשת מיני דגן שגם בלשון תורה וגם בלשון בני אדם נקראים מזון, ולדעת החולקים עליהם, "אף על גב דבלשון בני אדם לא איקרי אלא ה' מינים, מכל מקום בברכה אזלין בתר לשון תורה והכל נקרא מזון, אלא דלא תקנו בורא מיני מזונות אלא על ה' מינים וגם אורז ודוחן כיון דקבעי סעודתא עליו".

בהמשך דבריו כתב הח"י אדם: "ולפי זה דינא דכסף משנה שכתב דאם בירך על פירות בורא מיני מזונות יצא הוא אמת ויציב דכיון דהכל אקרי מזון ואם כן לא אמר שקר רק ששנה הנוסח, וכבר כתבתי בכלל ה' סי' ג' דבדיעבד יצא, וכ"כ א"ר בשם הדרישה דברכת בורא מיני מזונות היא כוללת כמו שהכל".

וכך פסק גם הביאור הלכה (סי' קסז סעי' י"ד"ה במקום) שבדיעבד אם בירך מזונות על כל מיני מזון יוצא. הנידון שלנו קל יותר! שהרי לא מדובר על מין שלגביו יש לדון אם הוא בכלל מזון או לא, אלא המין הוא בכלל מזון, שהרי הוא מחמשת מיני דגן, שגם לרב ושמואל מברכים מזונות, הדין הוא האם באופן אכילה זה של אותו מין קבעו לברך מזונות.

ונראה פשוט שבאופן זה לכל הפחות בדיעבד יוצא במזונות קל וחומר ממין אחר, שעל כל פנים יש למין זה שייכות לברכת מזונות.

אמנם בערוך השלחן (סי' קסז סעי' י"ט) חולק וכותב: "אם בירך על הפת שהכל יצא דהיא ברכה כללית אבל אם בירך בורא מיני מזונות או האדמה לא יצא. ויש מי שאומר דיצא בברכת בורא מיני מזונות [ש"ת ס"ק יג בשם ברכ"י ואבן העזר] והטעם נראה משום דפת וודאי הוא מזון ולענ"ד נראה דלא יצא כיון דאינה ברכה מבוררת ואינה על הפת מתקון חכמים לא יצא ולא דמי לשהכל שהיא כוללת הכל, ואי משום דפת היא מזון דהא מברכין בברכת המזון על הארץ ועל המזון, הא כל מילי איקרי מזון (עירובין ל א) ועל כל זה אם בירך על פרי העץ או פרי האדמה בורא מיני מזונות לא יצא, והכי נמי בפת כן הוא וצ"ע".

ונראה לדחוק שגם לדבריו בנידון דידן אם בירך מזונות יצא בדיעבד. שלדבריו הטעם שלא יוצא במזונות על פת הוא שאין זו ברכה מבוררת, כי למעלת הפת קבעו לה ברכה מיוחדת, וכן אין זו ברכה כוללת כמו שהכל כי אינה כוללת את מיני האדמה והעץ. אך פשוט שהיא כוללת כל מיני דגן, אלא שבמאכלים ממיני דגן שיש להם עילוי אחר אין זו ברכה מבוררת, ולכן כאשר הספק הוא האם לברך על מין הדגן אדמה או מזונות מחמת צורת הכנתו או אכילתו, במקרה זה ברכת מזונות כוללת ויוצאים ידי חובה בדיעבד, גם לדעת ערוך השלחן.

אך, בגיליון הש"ס לגרע"א (ברכות לו ב) העיר על דברי התוס' שכתבו שאם נותנים קמח לתוך חלב ושקדים כדי לדבק לא צריך לברך, והעיר הגרע"א: "לישנא קייטא הוא מה דנקטו אין צריך לברך הא אף אינו רשאי לברך דהוי כמברך על שקדים בורא מיני מזונות דהוי ברכה לבטלה". ובדבריו קשה יותר לדחוק את סברתנו, לשיטתו נראה שאין לברך מזונות כלל על דבר שלא נתקן עליו ברכת מזונות, ולא יודה שבמין מזונות שהשאלה היא רק לגבי אופן ההכנה, אם בירך מזונות בדיעבד יצא, שהרי דין התוס' היה במאכל בו השאלה אם לברך מזונות או לא תלויה בכוונת ההכנה.

ח. הרה"ג אליעזר מלמד שליט"א (פניני הלכה ברכות עמוד 147-148) פסק לברך על גרנולה מזונות. בהערה הוא מבאר את סברתו: "שכן נראה מהראשונים והפוסקים, שכל מיני דגן שנאכלים כדרך אכילה חשובה ומקובלת ברכתם מזונות".

המקור הראשון שהוא מביא לדבריו הוא התוס' ברכות (לז א ד"ה הכוסס) שכתבו: "והא דקאמר כל שהוא מין דגן ולא עשאו פת וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין ג' מיירי דעבדיהו כעין דייסא דחשיבא אז אכילתו אבל הכוסס את החטה חי דלא חשיבא אכילתו כל כך אף על גב דהיא מן חמשת המינים אינו מברך לאחריו ברכה מעין שלש אלא בורא נפשות רבות". והדיוק בלשונם הוא שכתבו שהכוסס חי "לא חשיבא אכילתו כל כך", משמע שזוהי הסיבה העיקרית לשינוי הברכה, והבישול הוא רק אופן להביא לידי כך שתהיה אכילה חשובה. ואם כן הוא הדין בענייננו. וכן ביאר דעתם הג"ר משה כלפון הכהן זצ"ל (הביאו בפניני הלכה שם) בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' קג): "בנידון דידן דמאכל חשוב הוא אצל כמה בני אדם, ורוב גלילותינו אוכלים ממנו לשבעה, וכמה פעמים קובעים עליו סעודה, ועין רואה שהוא זן ומשביע, נראה דמברך עליו בורא מיני מזונות וברכה מעין שלש, ואף דאינו מבושל, מכל מקום, מאי איכפת אם הוא מבושל בתחילתו או בסופו? ולא מצינו סברה זו כלל... מדבריהם (של התוס'). יק. ראייה למה שכתבתי, דאי איתא דיש מקום לחלק בין נתבשל או לא, אם כן בפשיטות היה להם לומר דשאני לן כוסס דלא נתבשל אבל כללא דכל שהוא מין דגן וכו' בנתבשל מיירי, ומה להם ולחשיבות? אלא, דאדרבה, כל עיקר הדבר תלוי בזה, וכיון דנדון דידן מאכל חשוב הוא, מברך בורא מיני מזונות ונכנס תחת סוג כל שהוא מין דגן".

שאר המקורות הם רשב"א (ברכות לו א), טור (סי' רח סע' ד), ב"י (סי' רח סע' ז), ערוך השלחן (סי' רח סע' ט). לא הצלחתי להבין איך הוציא את העקרון הזה מהם, אלא אם כן נאמר כפי המהלך שכתבתי בתחילה בגדר ברכת מזונות.

לדוגמא בערוך השלחן כתב להסביר מפני מה לא מברכים בכוסס חיטה מזונות אלא אדמה: "והטעם דבאוכלם כהאי גוונא אין עליהם שם פת ולא שם מזון ולא מיירי קרא דואכלת ושבעת וברכת בהאי גוונא ואינם אלא ככל פרי האדמה דלא אשתנו לעילוויא כפת ומיני מזונות", האם ממשפט זה אפשר להבין "שכל מיני דגן שנאכלים כדרך אכילה חשובה ומקובלת ברכתם מזונות"? אולי יש דברים שנאכלים כדרך אכילה חשובה ועדיין לא קרויים מזון, או שזה לא העילוי שלהם? אלא אם כן נאמר כדלעיל שהדין של מעשה קדירה הוא רק סימן, וכבר הראנו שלדעת ערוך השלחן

בהבנת הרמב"ם מעשה קדירה הוא סיבה ולא סימן, שבגרעינים לא די קילוף ובישול אלא צריך גם חיתוך, נמצא לדעת ערוך השלחן העילוי הוא דווקא בבישול ודוקא כשנדבקים קצת הגרעינים זה לזה, שאז זה תבשיל מזין. כלומר ההגדרה מה מזין לא תלויה לפי זה ברגילות בני אדם.

אמנם, הגדרתו נכונה אם נלך כדעת המגן אברהם בדברי הרמב"ם וכו"ל.

ט. בגרנולה מעורבים מלבד השבולת שועל דברים נוספים. כאן אנו מגיעים לשאלה האם צריך לברך עליהם או שדי בברכה על הגרנולה.

הכלל הוא: "כל שהוא עיקר ועמו טפלה - מברך על העיקר ופותר את הטפלה" (ברכות מד א). כיצד מגדירים מה עיקר ומה טפלה? יש בזה מחלוקת ראשונים גדולה. אבל היא לא נוגעת למקרה שלנו, במקרה שלנו לכל פרט בתערובת יש חשיבות שווה, ההבדל היחיד ביניהם הוא בכמות, החלק המשמעותי ביותר בגרנולה הוא השיבולת שועל, שאר הדברים הם מיעוט ביחס אליו.

לגבי אורז פסק השו"ע (סי' רח סע' ז): "הכוסס (פי' האוכל) את האורז, מברך עליו בורא פרי האדמה ואחריו בורא נפשות. ואם בשלו (הגה: עד שנתמערך), או שטחנו ועשה ממנו פת, מברך עליו בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות. והוא שלא יהא מעורב עם דבר אחר אלא אורז לבדו, ואם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר הוא הרוב, מברך עליו כברכת אותו תבשיל".

וכן הדין בכל תערובת בה אין עיקר וטפל, הולכים אחרי הרוב, כפי שפסק המשנה ברורה (סי' ריב ס"ק א): "או אפילו שניהם עיקרים אלא שהאחד מרובה מחבירו, הרב הוא העיקר".

אמנם צריך להגדיר טוב מהי תערובת. מה הדין במקרה בו ניכרים הדברים השונים מהם עשויה התערובת? ונחלקו בזה האחרונים.

הפרי מגדים (פתיחה להל' ברכות אות יא) כתב: "כלל אמרו בברכת הנהנין דאזלין בתר רובא... והך תערובת לאו דוקא שאי אפשר להכיר, אלא אפילו כל אחד עומד בפני עצמו נמי בתר רוב אזלין, דהטעם הוא הכלל כל שעיקר ועמו טפלה הולכין בתר העיקר... כי אין זה דומה לביטול האיסורין דלא שייך רוב אלא אם כן אין ניכר, מה שאין כן בברכת הנהנין".

מאיך לדעת חיי אדם (כלל נא סע' יג): "דוקא בענין שאין המעט ניכר. אבל אם כל אחד ניכר לעצמו ואינו נעשה לטפל, מברך עליו כל אחד ברכתו הראויה לו".

המשנה ברורה מכריע מחלוקתם (שער הציון סי' ריב ס"ק ב) מצד שספק ברכות להקל, ולכן פסק כדעת הפרי מגדים.

[ובדרך אפשר, לפלפולא דאורייתא נראה שנחלקו ביסוד בדין טפל ועיקר שחקר בו הג"ר אריה לייב מאלין (חידושי ר' אריה לייב ח"א סימן א, אות א): "אם הדין הוא דרק העיקר צריך ברכה וטפל נפטר בברכת העיקר משום דכשמברך על העיקר אז הטפל אין צריך ברכה כלל. או שהיסוד כך הוא דדין טפל הוא משום שבטל הוא לגבי דין ברכה להעיקר ונשתנה דין ברכתו כברכת העיקר ועל כן נפטר הוא בברכת העיקר כמו כל דברים שברכותיהן שוות דנפטרו שתיהן בברכה אחת ושם בודאי משום דהברכה היא על שתיהן וכמו כן בהא דברכת העיקר פותר את הטפל שאף שבפני

עצמו יש לו ברכה אחרת אבל כשהוא טפל להעיקר לזה מהני דין טפל דנשתנה ברכתו לברכת העיקר והוא להו כברכותיהן שוות".

לפרי מגדים העיקר כצד השני בחקירה, כפי שהשווה לדיני איסור והיתר, שם המיעוט מקבל את דינו של הרוב, והחילוק בין איסור והיתר לברכות הוא האם צריך שיתבטל הדבר עצמו (איסור והיתר) או שישתנה דינו (ברכות), אבל כל שיש רוב, השתנתה ברכת המיעוט לברכתו ומברכים את ברכת הרוב.

לחיי אדם העיקר כצד הראשון בחקירה, הטפל לא צריך ברכה כשמברכים על העיקר, אך יסוד זה ניתן להיאמר בעיקר וטפל או ברוב ומיעוט שאינו ניכר, אך אם הוא ניכר מה הסברה לפטרו בברכת הרוב].

ובנידון דידן, לפרי מגדים פשוט שנברך רק את ברכת הגרנולה, בין אם ברכתה מזונו ובין אם אדמה. לחיי אדם נראה לחדש, שאם נאמר שברכת הגרנולה היא מזונו, אפשר שבאופן זה יברך לא צריך לברך על שאר הדברים שבתערובת, לסוברים שמזונות פוטר בדיעבד גם עץ ואדמה (וכבר התבאר לעיל שיש בזה מחלוקת).

י. על פי רוב את הגרנולה אוכלים עם יוגורט או חלב ויש לדון מה מברכים במקרה זה.

בשו"ע הרב (סי' רב סע' יג) כתב: "וכל זה במרק שנתבשל בו המאכל או שנשרה בו עד שנתן בו טעם אבל אם לא נתבשל ולא נשרה בו אלא שערבן לאכול יחד ובא לשתותו בפני עצמו צריך לברך עליו ברכה המיוחדת לו לדברי הכל וכשאכלן ביחד אין צריך לברך עליו כלום אפילו הוא יין מפני שהוא טפל למאכל ונפטר בברכתו. ואם עיקר כוונתו הוא על המרק והמאכל הוא לצורך שתיית המרק מברך על המרק. ואם כוונתו על שניהם אין הולכין בו אחר הרוב אלא מברך על שניהם תחלה על המאכל ואוכל ממנו מעט ואחר כך שהכל נהיה בדברו על המרק אבל לא יברך על שניהם יחד כי ברכה השניה תהיה מפסקת בין ברכה ראשונה לטעימה ואפילו אם המאכל הוא מין דגן אינו נחשב עיקר לפטור המרק בברכתו לפי שאף מין דגן שנעשה רך וראוי לשתיה כמרק אין מברכין עליו בורא מיני מזונות".

וכן עולה מדברי המשנה ברורה (סי' רה ס"ק יא-יב).

ובאגרות משה (או"ח ד ס"י מג) בתשובה לגבי דגני בוקר, כתב לחלק בכמות החלב שמוסיפים, "דייסא של חמשת המינים אעפ"י שמוסיפים חלב ושאר מיני מתיקה ותבלין שמברכים בורא מיני מזונות הנה חלב שנותנין בדייסות (סירעל) היבשות תלוי בכמות החלב בין אם הוא צמא או לא. דאם הוא רק כדרך בני אדם הנותנין חלב להטעמת אכילת הדייסא ואף אם אינו לטעם אלא שביחד עם החלב נוח לאכול ולבלוע נמי הוא טפל בהכרח כיון שהוא מעורב ורק בשיעור הזה, שלכן אף שהוא צמא ונהנה גם מהחלב כשותה הוא רק כנסתלק צמאו באכילה, שלא היה שייך לברך עוד ברכה, ואם נתנו חלב הרבה יותר מהצורך להאכילה הוא גם כשתיה ממש וצריך לברך גם על החלב שהכל אף אם אינו צמא מאחר שעל כל פנים נהנה מחלב מצד עצמו והוא נראה כפני עצמו".

ועל כן הכל תלוי בכוונת האדם ובכמות החלב או היוגורט. אם מוסיף הרבה חלב או יוגורט מחמת שאוהב את הטעם ורוצה להנות מהחלב והיוגורט צריך לברך גם עליהם, אך אם מוסיף מעט, באופן

שאינם באים אלא 'ללפת' את הגרנולה, כלומר לשמש אותה שתהיה נוחה וקלה יותר לאכילה, מברכים רק על הגרנולה (ראה משנה ברורה סי' ריב ס"ק ו).

הערה נוספת, כאשר מערבים גרנולה עם חלב או יוגורט, בדרך כלל הגרגרים נדבקים זה לזה, ואז פשוט לכו"ע שמברכים מזונות.

יא. סיכום:

נחלקו הפוסקים אם לברך על שבולת שועל קלופה וקלויה אדמה או מזונות. נראה שהרוצה לברך מזונות יש לו על מה לסמוך בשופי.

אין צורך לברך על הדברים האחרים שמעורבים בגרנולה.

אם אוכלים את הגרנולה עם יוגורט וחלב - אם הכוונה היא רק שיהיה קל לאכול את הגרנולה, ויש מעט חלב או יוגורט לא מברכים עליהם. אם הכוונה היא להנות מהחלב או היוגורט ויש הרבה, מברכים עליהם בנפרד.

*הערה מציאותית - יש חברות שלפני הקליה מבשלות את הגרנולה, ואז עוד יותר פשוט לברך מזונות, איני יודע מיהן החברות שנוהגות כך (בוזאת הברכה הביא שכך מייצרים במפעל b&d, אך ההוצאה שיש לי היא משנת תשס"א ואיני יודע אם זו המציאות גם היום).

ינון קליין